

Iulia Mărgărit

TRĂSĂTURI SPECIFICE ALE DERIVĂRII CU SUF. **-AR** ÎN GRAIURILE MUNTENEȘTI ACTUALE

1. Derivatul *-ar*, moștenit din latină (*-arius*), împrumutat ulterior din slavă (*-arъ*) s-a impus, la nivelul limbii române prin crearea de *nomina instrumenti* și *nomina agenti* (Ciobanu, 1962, 143).

În intervenția de față ne propunem să urmărim afixul menționat în cadrul lexicului dialectal din aria sudică a dacoromânei urmărind, cu precădere, elementele specifice ale acestuia prin raportare la limba standard.

2. De la început trebuie să precizăm că, în general, și la nivelul dialectal menționat, în cazul derivatelor cu *-ar*, se întâlnesc aceleași categorii semantice identificate de Elena Ciobanu 1962, 143–155, și anterior de Pascu, Sufixe, 79–93, pentru limba standard. Diferențele, din acest punct de vedere, între cele două paliere lingvistice constau în distribuție și în randament.

2.1. Formantul **-ar** ne interesează în măsura în care, prin frecvența deosebită, caracterizează, în general, vorbirea populară (Tudose 1978, 279), unde se grupează toate formațiile create spontan, din necesitatea de a delimita, concretiza și preciza nume de ocupații și de obiecte, mergând până la detalii.

2.1.1. Derivatele cu **-ar** reprezintă nume de persoane după meseria exercitată, ca ocupație obișnuită sau ocazională, evident, îndeletniciri specifice lumii rurale (Ionașcu 1959, 79). Astfel, ele denumesc persoana după obiectul produs sau cu care lucrează (pentru a obține sau a prelucra produsul), ceea ce, în schema derivațională, reprezintă radicalul, aproape întotdeauna nominal¹: *albier*, înregistrat de Hasdeu în HEM, într-o singură localitate (Alimănești, Olt), preluat în DA cu aceeași unică atestare, ca și în Pascu, *Sufixe*, 79, fără vreo mențiune referitoare la sursă, cu sensul deductibil „cel care lucrează în lemn obiectul exprimat de bază (*albie*)”, în graiurile muntenești actuale, se remarcă prin lărgirea sferei semantice, întrucât semnificația înregistrată „lingurar” (NALR-Olt., III, h. 580/pct. 917; ALRR-Munt. și Dobr., IV, h. 589/pct. 870) contravine sensului anterior și, implicit, bazei. Cazul nu ne-ar fi atras atenția dacă nu ar fi fost notat un derivat sinonim, *copăier* (ALRR-Munt. și Dobr., IV, h. 589/pct. 848), nu numai pentru sensul primitiv, de altfel deductibil, ci cu unul „deviat”: „lingurar”. Considerăm că asistăm la „reașezarea” semantismului unor termeni care, sub numele generic, dat după obiectul cel mai reprezentativ (ca

¹ În limba latină, inițial forma adjective, ulterior devenind sufix substantival W. Meyer-Lübke, *Grammaire des langues romanes*, II, Paris, 1895, p. 555.

prioritate, dimensiune sau utilitate, *albie, copaie*), înglobează și confecționarea unor obiecte mai mici. Contrar informației binecunoscute de specializare strictă a îndeletnicirii după obiectul muncii (*blidar, lingurar* etc.), constatăm o reorganizare a conținutului semantic prin concentrare, sistematizare, după un nou reper. Faptul nu este singular, deoarece l-am mai întâlnit și în alte cazuri: *orzar* „negustor de orz” apare atestat cu extensiunea de sens a obiectului „negustor de cereale” (AFLR/pct. 830), iar verbul corespunzător, *orzărea* (Gl. Munt./pct. 812) (l-am menținut în forma verbală în care a fost comunicat de informator!) a fost glosat întocmai de către acesta din urmă „făcea comerț cu cereale, în general, nu neapărat cu orz”. Trebuie să înțelegem că termenul s-a impus prin baza derivativă denumind produsul comercializat pentru început.

Procesul modificării semantice nu este de dată tocmai recentă, după cum putem aprecia în cazul termenilor prezentați. Dacă *albierii* și *copăierii* mai confecționează încă, sporadic, obiecte din lemn, *orzarii*, ca ocupație și denotație, aparțin întru totul unei lumi trecute, ca și *cositorarii* „nume tradițional pentru meșterii țigani care, odinioară, *cositoreau* vasele de aramă”. Termenul a fost notat, de asemenea, cu un sens cu totul colateral, dar tot din sfera preocupărilor etniei respective „muzicant, cântăreț”: *Ne cânta cositorari d-ăia cu fluieru și noi jucam* (AFLR /pct. 979, Urzicuța, fostul raion Băilești). De fapt, putem afirma că are loc o reconversiune a unor denumiri de ocupații tradiționale, practicate de o populație minoritară, în etnonim, astfel încât *cositorarii cu fluieru* semnifică, de fapt, „țigani lăutari”; *albinărar* (ALRR-Munt. și Dobr./pct. 807)², ca termen creat în grai pentru *prisăcar, stupar* din limba comună, reflectă o altă tendință specifică, într-o anumită măsură, vorbirii populare, dar atingând cote deosebite în graiurile muntenești: expresivitatea voluntară. Vorbitorii simt nevoia să refacă termenii, să-i dubleze pentru ca sensul lor, până la nuanță, să rezulte rapid și fără echivoc din forma sonoră, fapt care, lingvistic, presupune selectarea elementului lexical cel mai reprezentativ pentru exercitarea unei îndeletniciri, ca bază derivativă. Prin urmare, cel care lucrează cu *albinele, albinar* (v. DA, DEX s.v.), are o ocupație specială *albinăria*, în conformitate cu care el se *redenumeste albinărar* (de aici și aspectul reduplicat al termenului). Din punctul de vedere al creării, *albinărar* constituie un derivat atipic în *-ar*, întrucât a rezultat prin derivare de la numele îndeletnicirii: *albinărie* < *albinărar*, iar prin raportare la *albinar, prisăcar, stupar* constituie un derivat secundar. Semantic însă el este „superior” primitivului (cf. *albinar/albinărar*), pentru că practică *albinăria*, derivat exprimând „amplerea” îndeletnicirii și formal (cf. *albina/albinărie*), prin formantul potențial colectiv.

Cu *brânzar* „cioban care pregătește brânza la stână” (*Frate-meu ăla care-a fost pân Dobrogea p-acolo, ăla era brânzar, rămânea la stână și făcea brânză*,

² Indicarea numărului cartografic după numele atlasului corespunde fișei a șasea, nenumărată, din caietul de anchetă al localității respective.

făcea telemea Gl. Munt./pct. 830, Băneasa, fostul jud. Ilfov) și *cășar* „cioban care pregătește cașul la stână” (*Am făcut-o și p-asta cășăria, închegam sute de kile de lapte, tatăl meu era cășar* Gl. Munt./pct. 827, Stoenești, fostul jud. Ilfov) identificăm tendința inversă de divizare a numelui generic (*cioban*) în denotații subdivizionare pentru care varianta cultă a limbii nu are corespondent. Prin numele de agent amintite, *brânzar* și *cășar*³, ne aflăm în fața unei singure îndeletniciri, divizibilă după numele produsului obținut. Derivatele, distincte semantic, se înscriu în terminologia corespunzătoare, exprimând diviziunea muncii într-o stână nu numai după categoria oilor avute în grijă: *mânzărar*⁴, *sterpar*⁵, *miorar* (ALRR-Munt. și Dobr. V, chest. 2293/pct. 671, 674, 677, 697) „cioban care are în grijă mioarele”, *țurcănar* „păstor de oi țurcane” (ALRR-Munt. și Dobr., IV, h. 482/pct. 869) sau locul lor de staționare *strungar* (v. DLR s.v.), *cotețar* (NALR-Olt., IV, h. 777/pct. 903, 905, 937, 939, 940, 944, 945, 948 983; Gl. Munt./pct. 891) „cioban care lucrează la coteț” („loc îngrădit pentru miei”). Alte derivate, deși descind de la baze comune cu varianta standard, cel mult cu semantism dialectal, constituie termeni specifici lexicului dialectal, reflectând aceeași detaliere în nomenclatura populară: *dulăpar* „proprietar al unui *dulap* (= scrânciob) (Gl. Munt./pct. 704, 714); *fierăstrăier*⁶ „muncitor la fereștrăul mecanic”: *Când m-a văzut fierăstrăieru, că era un om care tăia acolo la pădure* (AFLR /pct. 732, Luncile, com. Lopătari, Buzău); *mălăier* [la moară] „persoană angajată pentru a umple sacii cu *mălai*” (Gl. Dobr./pct. 898); *solzar* [la acoperișul casei] „meșter care așază snopii de trestie în *formă de solzi*”.

2.1.2. Dacă situația de mai sus se circumscrie derivatelor denumind ocupații permanente, pentru numele date după îndeletniciri ocazionale, de moment, trebuie să remarcăm faptul că, așa după cum ocupația respectivă are un caracter de provizorat, în sensul exercitării limitative într-o împrejurare dată, tot astfel și numele corespunzătoare se reactualizează temporar: *cărnar* „flăcău din ceata de colindători însărcinat cu strângerea *cărnii* primită în dar de la casele consătenilor”: *Altu strângea carnea... ăla era cărnaru cu carnea* (Gl.

³ Conform DA, este vorba de un derivat de la *caș*, prin suf. nom. agent. și instrum., *-ar* (cf. lat. *casearius*, *-a*, *-um* „de caș”). Într-adevăr, Guțu, Dicț., 167; Gaffiot, 272 înregistrează exclusiv adjectivul „relativ au fromage”, chiar și în compusul *taberna casearia* „cășărie”; *cășar* figurează în DDA, 351, fiind cunoscut în aromână, iar Tache Papahagi, pentru origine, face aceeași trimitere la adjectivul din limba latină. Pentru moștenirea exclusivă a adjectivului optează și Pascu, *Sufixe*, 87.

⁴ v. NALR-Olt., IV, MN, Pl. 119/pct. 901–908, 910, 913, 917, 937, 938, 941, 945; ALRR-Munt. și Dobr., V, chest. 2292/pct. 675, 677, 679, 681, 682, 687, 689, 697, 706–708, 712, 721, 730, 731–733, 735, 737, 739, 741, 744, 749, 750, 752, 754, 755, 782, 830, 838, 842, 846, 850–852, 855, 858, 859, 861, 863, 866, 876, 877, 884–889, 891, 893, 894.

⁵ NALR-Olt., IV, MN, Pl. 120/pct. 901–908, 910, 913, 917, 937, 938, 941, 942, 965; ALRR-Munt. și Dobr., V, chest. 2293/pct. 675, 677, 689, 697, 706–708, 710–712, 727, 729–733, 737, 739–741, 744–746, 749, 750, 754.

⁶ Am reținut termenul în varianta marcată de etimologie populară, așa cum a fost furnizat de către informator.

Dobr./pct. 875, Niculițel, Tulcea); *cepar* [la nuntă] „persoană însărcinată cu distribuirea vinului în cadrul ceremonialului amintit, fiind cel care deschidea *cepul*” (AFLR /pct. 721); *colăcar* „flăcău din ceata de colindători însărcinat cu strângerea *colacilor*”: *Altu să făcea... colăcar*⁷, *strângea colacii* (Gl. Dobr./pct. 875, Niculițel, Tulcea). Acestea compun un fond lexical pasiv repus în circuit și retras la momentul oportun.

2.1.3. Derivatele, nume de persoane, denumesc persoanele care se află într-o anumită relație cu obiectul denumit de bază:

–îl produc, în calitate de meseriași sau îl prelucrează în cazul culturilor, câștigându-și existența: *botar* „meșter care lucrează *bote*; *dogar*” (ALRR-Munt. și Dobr./pct. 896, 897) (fișa a șasea); *blidar* „rudar, specializat în vase de lemn (*blide*)”: *Nu mai sunt blidari să ne facă copăi* (AFLR/pct. 699, Ghirdoveni, com. I. L. Caragiale, Dâmbovița) (cf. DA „olari” s.v.), ceea ce ne determină să acceptăm o mutație de sens a bazei, *blid*, în acest caz „(orice) obiect din lemn pentru uz casnic, indiferent de dimensiune”; *inelari* „țigani nomazi, artizani de podoabe din metal”: *Era țigani, niște inelari d-ăia* (Gl. Munt. /pct. 869, Roseți, Ialomița); *tuciulari* „țigani care fac *tuciuri*” (Gl. Munt./pct. 845); *bobițari* „nume dat locuitorilor din regiunea de deal, cultivatori de viță de vie; podgoreni” (Gl. Munt./pct. 728).

–valorifică obiectul prin consum: *drojdier* consumator, cu predilecție, de *drojdie* „țuică de calitate superioară care curge prima la cazan” (v. Gl. Munt. s.v.): *Bărbatu-său e cam drojdier* (Gl. Munt. /pct. 756, Dealu Lăunele, com. Dănicei, Vâlcea); *tutunar* „fumător” (ALRR–Munt. și Dobr./pct. 887) (fișa a șasea); (Gl. Munt./pct. 812); (Gl. Dobr./pct. 891, 898, 900); sau prin vestimentație: *corcoțari* „purători de *corcoațe* (= haine proaste – v. ALRR-Munt. și Dobr. /pct. 816, fișa a șasea), oameni prost îmbrăcați”.

–își câștigă existența, muncind cu obiectul denumit de bază: *ghiocar* „chirigiu al cărui atelaj constă dintr-un *ghioci* (= căruță ușoară)” (ALRR–Munt. și Dobr., II, h. 252/ pct. 871); *muscar* „prisăcar” (ALRR-Munt. și Dobr., V, chest. 2186/pct. 739); *tebeicar* „pescar clandestin (cu *tebeica*); braconier” (ALRR-Munt. și Dobr. /pct. 881, Gl. Dobr./pct. 881).

–comercializează produsul exprimat de bază: *bombonari* „vânzători ambulanți de *bomboane*”: *Vineau [la bălci] din Babadag, vineau de pe la Tulcea bombonari din ăia și făceau umbrare de stejar așa* (Gl. Dobr./pct. 883, Enisala, com. Sarichioi, Tulcea); *fulgari* „țigani colectori de *fulgi* pentru a-i valorifica la oraș” (Gl. Munt./pct. 762); *mălăier* „negustor ambulant de pește, la schimb cu produsul indicat de bază” (Gl. Dobr./pct. 895). Interesant este faptul că mărturia schimbului de produse practicat am întâlnit-o în comunitățile românești

⁷ Relația de omonimie cu termenul din limba comună (v. DEX s.v.) este absolut întâmplătoare. Derivatul din grai reprezintă o creație proprie, creată de colindători, pentru a servi la momentul respectiv.

din Bulgaria, de pe malul drept al Dunării: [Tatăl povestitorului] *să ducea dimineața, scotea sculele, lua peștele, venea, să ducea, îl vindea lua fun ban. Dacă nu putea să-l vînză pã bani... venea colea-n maidan și zbiera „pește pã málai! pește pã málai!”*. *Să ducea nevestele cu găvanele cu fãinã ș-umplea sacu cu fãinã și ne-a arãnit și pã noi din asta* (TD – Bulg., 78). Situația de continuum lingvistic între ramificațiile teritoriale de pe ambele maluri ale Dunării se reflectă și în cazul discutat: același sistem de comerț în natură stă la baza creării termenului corespunzător. Derivatul a fost creat de către cumpărătorii practicanți ai schimbului, după contraprodusul oferit. Termenul, cu o circulație limitată (spațial și temporal), ilustrează, pe de o parte, procedeul prin care se pune în circuit un cuvânt, atunci când este nevoie și, pe de altă parte, faptul că motivația contextuală momentană a acestuia, determinantă în denominație, lasă în afara acesteia marfa diferită: *pește*. Comercializat prin schimb în natură de către *pescar*, datorită produsului achiziționat, din punctul de vedere al cumpărătorilor, acesta își schimbă momentan numele. În aceeași situație, *cloșcar* „om, negustor șmecher, șarlatan” (Gl. Munt./pct. 827) are ca punct de plecare expresia incriminatoare „negustor de piei de *cloșcă*” a cărei relativă circulație asigură un caracter mai puțin criptic derivatului, dar nu mai puțin peiorativ, sugerând calitatea persoanei.

2.1.4. Nume de agent propriu-zise de la teme verbale sunt puțin numeroase. Al. Graur (1929, 32) citează, pentru limba comună *fugar* și *sugar*, dintre care pentru primul nu este exclusă desprinderea numelui, ca bază derivativă, din grupul locuțional *a o lua la fugă*, iar pentru al doilea considerăm ca posibilă derivarea analogică. Avem în vedere originea pastorală a termenului, în sensul creării acestuia mai întâi pentru *oi* care deveneau *sugare* (după *mânzare*, termen vechi din substrat), pentru că aveau miei. Cu timpul calificativul s-a extins, probabil, și asupra acestora din urmă. Abia după aceea, probabil, a fost preluat pentru a defini copiii la vârsta corespunzătoare. În cazul de față, mai adăugăm un deverbal aparent sau, mai degrabă, fals deverbal nume de agent neatestat: *mânari* „oameni care *mână* caii la arie”: *Să lega un cal sau doi și se mâna mânarii peste ei* (Gl. Olt. /pct. 934, Balș, fostul raion Balș), cu mențiunea că proveniența termenului, după toate probabilitățile, nu se explică prin derivare propriu-zisă, ci prin schimbare de sufix: *mînător* > *mânar*.

2.1.5. Numele de persoane (sau viețuitoare), implicit calitatea acestora corespunde locului, locuinței ocupate: *băltăgar* „locuitor din Delta Dunării” (ALRR–Munt. și Dobr./ pct. 875) (fișa a șasea) < *baltac* „baltă” (AFLR/ pct. 875); *cociobar* „om având drept locuință o *cocioabă*” (ALRR–Munt. și Dobr./pct.721); *odăier* „sătean care locuiește într-o casă răzleață în afara satului (*odaie*)”; *vinari* „musculițe specifice *vinului* în fermentație” (NALR–Olt., IV, h. 677/ pct. 985) a căror existență este condiționată de existența produsului menționat în butoi; de asemenea hainelor purtate sau obiectelor emblematice: *corcoțari* (Gl. Munt./ 677) „oameni îmbrăcați prost cu corcoațe” (ALRR–Munt. și Dobr./pct. 816); *trăistar* (ALRR–Munt. și Dobr./pct. 899) „persoană fără căpătâi, care umblă cu traista-n băț”.

2.1.6. Vitalitatea sufixului și caracterul activ al procesului de derivare se reflectă în atragerea temelor neologice. Astfel, s-au creat nume pentru profesii cărora în limba comună le lipsește termenul: *drujbar* „lucrător cu *drujba* [= ferăstrău mecanic] la pădure” (Gl. Munt./pct. 721); *sondar* „muncitor la *sondă*”: *Am lucrat la sondă, nu ca sondar, ca ziuăș* (Gl. Munt./pct. 725, Urechești, Vrancea); *șoselar* (ALRR-Munt. și Dobr., IV, h. 533/pct. 782, 792, 793), cu variantele *soselar* (idem/pct. 792, 793), *șușelar* (NALR-Olt II, MN, Pl. 46/pct. 956), corespunde împrumutului neologic *cantonier*, neatestat în lexicul dialectal. În schimb, alte elemente neologice au fost „recreate” în grai prin substituție de sufix: *navetar* < *navetist* (ALRR-Munt. și Dobr. /pct.797); *polițar* < *polițist* (Gl. Munt./pct. 792). Astfel de situații, când termenul preluat din limba comună este „refăcut” în graiuri, prin atașarea unui alt formant, sunt numeroase: pentru *familist* sunt atestate pluralele *familieri* și *familiari* (*A jucat fetele și băieții, pe urmă s-au pus mesele cu familieri* Gl. Munt./pct. 751, Viziru, Brăila; *Seara a pus masa mare pentru familieri* Gl. Dobr./pct. 879, Crișan, Tulcea). În schimb, derivatului supus modificării i s-a atribuit un nou semantism: *familiști* „persoane din familie, rude”: [Luni, la nuntă] *vin mai mult familiști, din familie* (AFLR/pct. 701, Tăriceni, com. Șirna, Prahova); *constanțieri* „locuitori din orașul Constanța; constanțeni”: *Băieții au fost constanțieri din Constanța* (AFLR/pct. 672, Boișoara, Vâlcea).

De asemenea, tot ca o manifestare de vitalitate a particulei derivate, considerăm recuperarea unor termeni învechiți prin reînnoirea lor în tranșa finală a formantului: *herghelegiu* > *hergheliar* (ALRR-Munt. și Dobr., II, h. 271/pct. 719); *herghelar* (NALR-Olt., III, h. 406/pct. 956, 989), poate prin analogie cu mai vechile derivate, atestate deja în DA: *căier* (*id.*, *ibid.*/pct. 956, 984; ALRR-Munt. și Dobr., II, h. 271/pct. 686, 763, 773, 790, 794, 797, 847, 849); *iepar* (*id.*, *ibid.*/pct. 699, 701, 713, 730). În locul fostului termen a apărut altul a cărui structură este unitară, din punctul de vedere al formantului, cu celelalte sinonime.

2.1.7. Numele de instrumente, unelte, prezintă interes în măsura în care reflectă tendința specifică vorbirii populare de a denumi obiectele după utilitatea lor, adică după numele produsului la care sunt folosite. În acest fel, simpla enunțare a acestora ține loc de prezentare și explicitare în vorbire: *chirpicar* „țipar din lemn pentru *chirpici*”: *Pui pământ și-n asta și le netezești bine cu apă, ridici chirpicaru-ăla, îi speli pereții ăia la chirpicar ca să să slobozească* (Gl. Dobr./pct. 881, Agighiol, com. Valea Nucarilor, Tulcea). Același obiect se numește *tular* (Gl. Dobr./pct. 893), dacă baza avută în vedere este *tulă*, sinonim al termenului *chirpici*; *jintițar* „lopătică pentru mestecat *jintița*” (ALRR-Munt. și Dobr., V, chest. 2360/pct. 719). Trebuie să observăm că în instrumentarul popular specializarea este *maximă*. Același obiect *deține mai multe denumiri*, în funcție de scopul în care este folosit momentan și de etapa pe care o reprezintă în realizarea

unui produs prin mijlocirea acestuia. Dacă se are în vedere produsul finit, atunci acesta se regăsește, ca bază derivativă, în derivatul creat pentru a denumi corespunzător ustensila folosită: *mămăligar* „făcăleț” (NALR-Olt., IV, h. 772/pct. 998; ALRR–Munt. și Dobr. IV, h. 453/pct. 709, 710, 724), cu var. *măligar* (*id. ibid.*/pct. 705, 706); dacă în centrul atenției se află operația de bază din realizarea produsului, același obiect se denumește după acțiunea la care servește: *mestecar* (*id. ibid.*/pct. 675, 677, 681, 686, 697); Gl. Munt./pct. 675, 682. Pentru ultimul dintre derivate facem mențiunea că, după toate probabilitățile, s-a creat prin schimbare de sufix de la *mestecău*, atestat în aceeași sursă, pe aceeași hartă în puncte învecinate: 676, 682, 686, 872. De asemenea, precizăm situația din graiurile oltenesti limitrofe, nu lipsită de importanță în privința infiltrației de verbalului în regiunile apropiate din dreapta Oltului. Atestarea majoritară a derivatului *mestecău* (v. NALR–Olt., II, h. 257/pct. 905, 908, 912, 913, 916, 918, 919, 921–926, 928–931, 933–935, 960, 966–984, 986–991, 993–996; TDO/pct. 915, 923, 933, 953, 961, 967, 971, 975, 979, 989, 992; AFLR/pct. 905, 934, 937, 939, 941, 947, 949, 954, 956, 958, 959, 961, 964, 971, 972, 974, 981, 982, 983) constituie un argument pentru ipoteza avansată.

Când se vorbește despre pregătirea *aluatului* și întinsul *foilor* respective, obiectul poartă un nume adecvat, corespunzător operației: *Facem așa un fel de turtică și cu foieru o-ntindem bine* (Gl. Munt./pct. 732, Luncile, com. Lopătari, Buzău). Dacă *foile* sunt destinate pentru *plăcintă*, vergeaua folosită la întins se numește *plăcintar* (ALRR–Munt. și Dobr. II, h. 221/pct. 750–752, 754, 755, 836–839, 857, 89; Gl. Munt./pct. 755, 845, 846): *Dacă vreau să fac trei foi, pun șase gogonele așa și pun, le-ntind cu plăcintaru* (Gl. Munt./pct. 846, Căzănești, Ialomița). Aceeași vergea, întrebuințată la întinsul foi de aluat pentru tăiței, își modifică numele în acord cu una dintre denumirile cunoscute ale produsului: *fidelar* (ALRR–Munt. și Dobr., V, chest. 2221/pct. 733). Diversitatea terminologică, uneori în cadrul aceleiași sfere semantice, se reflectă în pluralitatea de nume pentru același obiect, evaluat după criterii diferite:

– formă: *crăcănar* „lemn cu *crăcane* pentru agățat căldarea” (NALR–Olt., IV, h. 733/pct. 908);

– obiectul căruia îi servește ca accesoriu: *căldărar* (NALR–Olt. IV, h. 772/pct. 905, h. 773/pct. 905; ALRR Munt. și Dobr., V, chest 2331/pct. 673, 674, 687);

– produsul la a cărui pregătire contribuie: *mămăligar* „lemn așezat orizontal pe două furci de care se agață căldarea la foc, pentru fiertul *mămăligii* la stână” (NALR Olt., IV, h.772/pct. 998; h. 773/pct. 986, ALRR–Munt. și Dobr. IV, h. 453/pct. 709, 710, 724).

2.1.7.1. Derivatul denumește obiectul după locul în care se pune, care îi revine într-o ierarhie, mediul pe care îl selectează: *fundar* 1. (NALR–Olt. IV, h. 625/pct. 941) „partea de jos, de la *fund* a unei căpițe”. 2. (Gl. Munt./pct. 734) „scoarță de pus pe peretele din *fund* prin opoziție cu cel din față, al unei încăperi”; *fruntar* [odinioarp] „panglică pe care erau prinse monede, purtată de femei pe *frunte*” (Gl.

Dobr./pct. 878, 884); *fustar* „poale lungi și crețe la cămașa țărănească, comparabile cu *fusta* (în portul bărbătesc tradițional)” (Gl. Munt./pct. 744, 815) (obiectul, prin radicalul derivat, sugerează locul, partea corpului pe care o acoperă); *codinar* [depreciativ, fig.] „știulete nedezvoltat, pipernicit, rămas la *coadă*, *codină*” (NALR-Olt., IV, h. 604/pct. 917); *oțetar* „varietate de ardei, conservați în *oțet*; gogoșar” (AFLR /pct. 829).

2.1.7.2. Numele obiectului exprimă materia conținută, structura majoritară, definitorie, denumită de bază: *ficătari* „cârnați preparați din *ficatul* porcului” (Gl. Olt. /pct. 935); *cânepar* „cultură de *cânepă*; cânepiște” (NALR-Olt., III, h. 493/pct. 984; ALRR-Munt. și Dobr., III, h. 382/pct. 805); *cocenar* 1. „stog din *coceni* pentru hrana animalelor” (Gl. Munt./pct. 689); 2. „cultură de porumb semănat des pentru furaj” (NALR Olt., IV, h. 609/pct. 994; ALRR-Munt. și Dobr., V, h. 635/pct. 813, 819, 824, 825, 833, 834, 854; AFLR /pct. 713, 818, 827, 827); *copișar* „par pe care se fixează, care susține *căpița* de fân” (ALRR-Munt. și Dobr., V, chest. 2063/pct. 691); *găzar* (Gl. Munt./pct. 800, 852) „cisternă”; *plevar* „anexă în gospodărie pentru *pleavă*, magazie” (ALRR-Munt. și Dobr., V chest 2064/pct. 788, 831, 836, 889, 890, 898; Gl. Munt. /pct. 851): *Le băgai în plevar, așa să spunea. Aveam plevar pentru pleavă* (Gl. Munt./pct. 851, Făcăeni, Ialomița); *tulenar* „glugă din snopi de *tuleni* (coceni)” (NALR-Olt., IV, h. 608/pct. 949). Dacă în cazurile enumerate semantismul derivatelor este neutru, sunt cazuri când acesta prezintă conotații negative tocmai prin prezența exclusivă a materiei desemnată de bază: *bobar* „știulete nedezvoltat, având *boabe* puține și rare, dată fiind mărimea necorespunzătoare”: (ALRR-Munt. și Dobr., V, pct. 792); *bumbar* (Gl. Munt./pct. 832), sinonim cu termenul precedent, dimensiunea știulețului fiind total sub așteptări: egală cu (ca) un *bumb*; *rânzar* „dud a cărui fertilitate se oprește la stadiul «rânză»” (ALRR-Munt. și Dobr., III, h. 369/pct. 811).

2.1.7.3. Posibilitatea de a exprima, prin derivatele cu *-ar*, locul de adăpostire a unor ființe, de depozitare, de concentrare a unor obiecte, substanțe de același fel, a determinat conturarea unei accepții distincte „multitudo” pentru a defini colectivități. Exemplele citate se înscriu în această categorie, cu mențiunea că nu se numără printre cele 31 derivate colective, dintre care 17 de la nume de plante, enumerate de Florența Sădeanu 1962, 60. De asemenea, după cum a atras atenția autoarea citată (*ibid.*), în cazul acestei categorii de derivate, „deosebirea dintre sensul local și cel colectiv e adesea greu de făcut”. Deoarece mai întâi au definit locul de depozitare, cultura etc., ele sunt considerate colective potențiale: *cânepar* „cultură de cânepă” (NALR-Olt., III, h. 493/pct. 984; ALRR-Munt. și Dobr., III, h. 382/pct. 805); *cârligar* (ALRR-Munt. și Dobr., chest. 2334/pct. 764) „stâlp prevăzut cu *cârlige* [= cuie] pentru agățat vase, haine etc.”; *cocenar* 1. „grămadă, stog din coceni” (Gl. Munt./pct. 689); 2. „cultură de porumb pentru valorificare în stadiul de coceni verzi” (NALR-Olt., h. 609/pct. 994); *dărăcar* (ALRR-Munt. și Dobr., III, h. 387/pct. 799, 807) reprezintă un nume

colectiv prin șirurile de piepteni cu dinți mari cu care este prevăzut pentru a prelucra cânepă, in, lână etc.; *florar* „floricelă de porumb”: *Și el a plecat mai întâi în târg să-și cumpere florar să mănânce noaptea* (Gl. Munt./pct. 683, Bercioiu, com. Budești, Vâlcea); *găinar* (NALR-Olt., III, h. 428/pct. 918, 952) „adăpost pentru totalitatea păsărilor (majoritar găini) dintr-o gospodărie; coteț”; *păier* „șopron, șură, magazie, adăpost în care se depozitează nutrețul pentru vite, paiete” (NALR-Olt. IV, h. 629/pct. 973, 975–983, 987, 989, 990, 994–996; Gl. Olt./pct. 977, 989, 990, 995; Gl. Dobr. /pct. 884): *Paiete iarăși la fel s-aduc acasă, să pun în păier pentru hrana vitelor* (Gl. Olt./ pct. 989, Mârșani, fostul raion Caracal). *Un păieriu unde țin nutrețu iarna... nutrețu pentru vite... este așa ca două camere, păieriu este coperit și-acolo bag nutrețu toamna, de ploaie, de ninsoare* (Gl. Olt./pct. 977, Desa, fostul raion Calafat); *porumbar* 1. „glugă de coceni”: (ALRR-Munt. și Dobr., V, h. 674/pct. 673). 2. „nutreț, ciolomadă” (NALR-Olt., IV, h. 609/pct. 995). 3. „cultură de porumb”: [A plecat] *să vază nu găsește pân porumbari-eia, pân iarb-așa [...] vun iepure* (TDM, III, 114, pct. 793, Gratia, Teleorman). Interesant este faptul că numele de pomi fructiferi au fost atrase în sistemul derivativ cu *-ar* pentru a exprima colectivitatea, *pomul care poartă caise > caisar* (ALRR-Munt. și Dobr., III, h. 365/pct. 829); *pom cu cireșe > cireșar* (NALR-Olt. II, MN, Pl. 42/pct. 911, 916, 197, 977, 9808, 983, 989, 990, 994–996; ALRR Munt. și Dobr., III, h. 362/pct. 800, 805); *cireșer* (NALR-Olt., II, M, Pl. 42/pct. 913, 967); *pom cu rod de corcodușe > corcodușar* (ALRR Munt. și Dobr., III, h. 967/pct. 807, 808); *corcodar*, prin reducerea corpului fonetic (ALRR Munt. și Dobr., III, h. 367/pct. 805, Gl. Munt. /pct. 827); *arbust cu măceșe > măceșar* (*id. ibid.*, h. 423/pct. 777, 781, 805, 806, 829, 834); *pom cu piersici > piersicar* (*id. ibid.*, h. 365/pct. 800, 803, 805, 807, 818, 829); *pom cu vișini > vișinar* (NALR-Olt., III, MN [1170], [1174], /pct. 975; Gl. Olt. /pct. 978, 980; ALRR-Munt. și Dobr., III, h. 364 /pct. 791, 800, 805, 808, 829, 834). Graiurile muntenești au inovat creând un termen generic pentru *pom fructifer*: *bolbotinar < bolbotină* „fructă” (*ibid.*/ pct. 835).

Consolidarea sistemului derivativ, sub acest aspect, se poate aprecia după atragerea în serie a arborilor și arbuștilor din pădure (v. *supra* – *măceș*). Prin refacerea integrală a numelui se realizează o explicitare deplină: *jirar* „copac care face *jir*, fag” (ALRR-Munt. și Dobr., III, MN, h.421/pct. 706, 732); *ghindar* „stejar”, nume refăcut după fructul produs (*ibid.*, h. 409 /pct. 818; h. 417/pct. 700, 736, 850; h. 421/pct. 761); *tecar* „salcâm cu *teci* mari” (ALRR-Munt. și Dobr./pct. 799).

Sensul de colectivitate imprimat de sufix, prin derivare, nu ridică probleme, ci schema derivațională. S-a atras atenția, pe bună dreptate, că raportarea trebuie făcută la numele fructei ca radical (Hristea 1968, 66–70) și nu al plantei, cum s-a susținut uneori (Tudose 1978, 328). O dovadă incontestabilă a filiației propuse o constituie faptul că aceleași derivate au fost atestate într-o zonă extremă față de aria sudică, Transnistria (v. TD-Bas., Glosar, s.v.), având ca sinonime, în graiul local,

compuse precum *pom de mere*, *copac de piersici* etc. În același sens, deși din alt domeniu de referință, atragem atenția asupra formațiilor *băbar*, *văduvar*, (Gl. Munt, s.v.), *muierar* (Gl. Argeș, s.v.), ca „nume care exprimă starea civilă (sau preocuparea) unui bărbat, despărțit de soție și disponibil pentru noi relații, la un moment dat”, care descind, de asemenea, din baze derivativе feminine: *babă* și, respectiv, *văduvă*, *muierе*. Ipoteza se probează prin examinarea cazurilor în discuție: dacă pentru *văduvar* se pot invoca ambele teme ca probabile (*văduv*, *văduvă* + suf. *-ar*), pentru *băbar* și *muierar* există doar o singură posibilitate (*babă*, *muierе* + suf. *-ar*). Cu acest semantism, ambele derivate, de altfel sinonime, exprimând „disponibilitatea unui bărbat văduv, de a se recăsători (cu *văduve* sau, ironic, *babe*, de a se distra cu *muieri*)” se întâlnesc în textele populare: *Vin la neica supt umbrar, / Nu gândi că sânt băbar* (I. Cr., VII, 60-Vâlcea). Termenul *băbar*, atestat pentru Muntenia, figurează cu sensul menționat, „bărbat disponibil pentru o nouă căsătorie”, și în Lexic reg. II, 67. Ca argument suplimentar în sprijinul formației prezentate, dar și a descendenței propuse, menționăm *boesar*, pentru Oaș, a cărui filiație cu *boreasă* nu poate fi contestată. Considerăm incompletă glosarea lapidară „văduv” (cf. CADE s.v.), întrucât presupunem că și pentru *boesar* definiția „bărbat disponibil pentru o nouă *boreasă*” este cu mult mai potrivită. De altfel, Pascu, *Sufixe*, 81 înregistrează *boesar* ca un caz unic, în clasificarea proprie „un masculin de la feminin”.

2.1.7.4. Din semnificația colectivă a unor derivate s-a desprins o nouă valoare nesemnaltă până în prezent, cea a u g m e n t a t i v ă . În cazul acestora prevalează nu componenta „multitudo”, ci dimensiunea, mărimea: *dințar* (Gl. Munt./pct. 866) definește „grebla mare, cu dinți de lemn pentru strâns paiele de pe miriște”. Pentru eficiența activității la care servește unealta, în mod obligatoriu, trebuie să depășească dimensiunea unei greble obișnuite; *găletar* 1. (Gl. Munt./pct. 724, 777) „vas din doage în care curge țuica la cazan”. 2. (ALRR-Munt. și Dobr., chest. 2343/pct. 777) „vas folosit la stână pentru închegat laptele”. Ambele accepții ale derivatului presupun dimensiuni superioare ale bazei derivativе, întrucât la fiertul țuicii, în mod accidental poate rezulta numai o găleată, după cum pentru închegat se folosește laptele de la o mulsoare, repartizat în vase corespunzătoare ca mărime; *lingurar* (Gl. Munt./pct. 823) „ustensilă pentru mestecat în laptele închegat”. Raportarea la vasul corespunzător operației [= *găletar*] pune în evidență dimensiunea acesteia, mai ales dacă avem în vedere baza derivativă [lingură]. Determinantul cu care apare, uneori, confirmă interpretarea: *Vedeam că s-a-nchegat* [laptele], *aveam lingurar d-ăla marele și tăiam brânza* (Gl. Munt./pct. 823); *olar* (ALRR-Munt. și Dobr./pct. 845) „oală de pământ, mare, cu toarte”. Calitatea de augmentativ a derivatelor de acest fel rezultă din însăși valoarea de întrebuintare a obiectelor desemnate, care, pentru a fi funcționale, trebuie să satisfacă, înainte de orice, criteriul dimensiunii.

*
* *
*

Derivatele prezentate, deși descind majoritar de la teme comune cu limba standard, reprezintă creații specifice lexicului dialectal, întrucât denumesc ocupații, îndeletniciri, obiecte proprii universului rural, chiar și atunci când în derivare sunt atrase teme neologice. Ele prezintă următoarele trăsături definitorii:

– ca expresie a mobilității procesului de derivare în plan dialectal, formațiile comentate reflectă 2 tendințe diametral opuse dar care, în ansamblu, exprimă evoluția lexicului dialectal: pe de o parte, de concentrare și sistematizare de forme și sensuri, pe de altă parte, de multiplicare a termenilor generici prin divizionare după numele-bază derivativă divers ca obiect al muncii, al calității, al colectivității etc.

– randamentul și distribuția afixului se manifestă prin dezvoltarea de noi accepții, absente din limba standard. Așa este, de pildă, conversiunea valorică a semantismului colectiv în calitatea augmentativă evidentă, determinată de tipul bazelor derivate selectate, în majoritate reprezen-tând recipiente variabile din punctul de vedere al capacității.

– fărâmițarea „denominativă” prin derivare are la bază tendința de eficientizare a lexicului dialectal, în sensul unei transparențe lexicale depline, astfel încât simpla numire a termenului să evoce acțiunea pentru care servește.

– prin raportare la limba standard, procesul de derivare cu *-ar* cunoaște o mai mare suplețe, de aici și inevitabilul caracter spontan al formațiilor corespunzătoare

– derivarea cu *-ar* reprezintă un segment al creativității dialectale, caracteristică datorită căreia formarea cuvintelor (prin derivare) reprezintă un proces de o anumită amploare.

ABREVIERI

AFLR	=	<i>Arhiva fonogramică a limbii române</i> a Institutului de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”.
ALRR-Munt. și Dobr.	=	<i>Atlasul lingvistic român pe regiuni. Muntenia și Dobrogea</i> , I–IV, de Teofil Teaha, Mihai Conțiu, Ion Ionică, Paul Lăzărescu, Bogdan Marinescu, Valeriu Rusu, Nicolae Șaramandu, Magdalena Vulpe, București, 1996–2004.
CADE	=	I.-Aurel Candrea – Gh. Adamescu, <i>Dicționarul enciclopedic ilustrat</i> . Partea I: <i>Dicționarul limbii române din trecut și de astăzi</i> de I.-Aurel Candrea. Partea II: <i>Dicționarul istoric și geografic ilustrat</i> , de Gh. Adamescu, București, Editura „Cartea Românească”, [1926–1931].
Ciobanu 1962	=	Elena Ciobanu, <i>Categoriile semantice create de -ar în limba română</i> , în SMFC, vol. al III-lea, p. 143–155.
DDA	=	Tache Papahagi, <i>Dicționarul dialectului aromân, general și etimologic</i> , ediția a doua augmentată, București, 1974.
DEX	=	Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan”, <i>Dicționar explicativ al limbii române</i> , ediția a II-a, București, 1986.

- DLR = Academia Română, *Dicționarul limbii române* (DLR). Serie nouă, București, 1965 și urm.
- Gaffiot = Félix Gaffiot, *Le grand Gaffiot, Dictionnaire Latin-Français de...* 2006.
- Gl. Argeș = D. Udrescu, *Glosar regional Argeș*, 1967.
- Gl. Dobr. = *Glosar Dobrogea* de Paul Lăzărescu și Nicolae Saramandu în *Texte dialectale și glosar. Dobrogea*, de Paul Lăzărescu, Victor Neagoe, Ruxandra Pană, Nicolae Saramandu, 1987.
- Gl. Munt. = *Glosar dialectal. Muntenia*, de Maria Marin, Iulia Mărgărit, București, 1999.
- Gl. Olt. = *Glosar dialectal Oltenia*, întocmit sub conducerea lui Boris Cazacu, de Galina Ghiculete, Paul Lăzărescu, Nicolae Saramandu și Magdalena Vulpe, 1967.
- Graur 1929 = Al. Graur, *Nom d'agent et d'adjectif, en roumain*, Paris.
- Guțu, Dicț. = George Guțu, *Dicționar latin-român*, București, 1983.
- HEM = B. Petriceicu Hasdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae*. Dicționarul limbei istorice și poporane a românilor. Tomul I–III, București, Stabilimentul grafic Socec și Teclu, Tom I–II: 1887, Tom III: 1893.
- Hristea 1968 = Theodor Hristea, *Probleme de etimologie*, București.
- I. Cr. = Ion Creangă”, revistă de limbă, literatură și artă populară. Bârlad. Anul I (1908) ș.u.
- Ionașcu 1959 = Ecaterina Ionașcu, *Sufixele -ar și -aș la numele de agent* în SMFC, vol. I, p. 77–85.
- Lexic. reg. I–II* = *Lexic regional*, I, redactor coordonator: Gh. Bulgăr, 1960; II, redactor-coordonator: Lucreția Mareș, 1967 (Societatea de Științe Istorice și Filologice).
- NALR-Olt. = *Noul Atlas Lingvistic pe Regiuni. Oltenia*. Vol. I–V, întocmit sub conducerea lui Boris Cazacu, de Teofil Teaha, Ion Ionică și Valeriu Rusu, București, 1967–1984.
- Pascu, *Sufixe* = Dr. G. Pascu, *Sufixele românești*, Editura Academiei Române, București, 1916.
- SMFC = *Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor*, 1959–1972.
- TD-Bas. = Maria Marin, Iulia Mărgărit, Victorela Neagoe, Vasile Pavel, *Graiuri românești din Basarabia, Transnistria, nordul Bucovinei și nordul Maramureșului*. Texte dialectale și glosar (Institutul de Fonetica și Dialectologie „Al. Rosetti”), București, 2000.
- TD-Bulg. = Victorela Neagoe, Iulia Mărgărit, *Graiuri dacoromâne din nordul Bulgariei*. Studiu lingvistic. Texte dialectale. Glosar, 2006.
- Tudose, 1978 = Claudia Tudose, *Derivarea cu sufixe în româna populară*, 1978.

PARTICULARITÉS DE LA DÉRIVATION AVEC -AR
DANS LES PARLERS ACTUELS DE MUNTÉNIE

(Résumé)

L'article étudie les particularités du formant *-ar*, au niveau des parlers de Munténie, par rapport tant aux autres variantes territoriales du daco-roumain qu'à la variante littéraire. Le but de l'article est de souligner l'apport du suffixe à l'individualisation des parlers de Munténie, sous l'aspect de l'enrichissement du vocabulaire proprement-dit.

Cuvinte cheie: derivativ, derivare, derivate, nume de agent, nume de instrument.

Mots-clés: dérivatif, dérivation, dérivés, nom d'agent, nom d'instrument.

*Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”
București, Calea 13 Septembrie, nr. 13*